Esin Ağca

Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Eskişehir/Türkiye
Assist. Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University/Faculty of Humanities and Social Sciences, Eskişehir/Türkiye
eposta: esinagca@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-1678-1422 - RorID: https://ror.org/01dzjez04

Atıf/Citation: Ağca, Esin. 2025. Harezm Türkçesinde Katmerli Olumsuzluk İşaretleyicisi Olarak *barı* Sözcüğü Üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/46, 551-564.
https://doi.org/10.33692/avrasyad.1787703

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	20.09.2025
Kabul Tarihi/Accepted:	03.10.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.12.2025

HAREZM TÜRKÇESİNDE KATMERLİ OLUMSUZLUK İŞARETLEYİCİSİ OLARAK *barı* SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

Öz

Dillerde sözlüksel bir birim halinde olan kimi sözcükler, sözlüksel anlamlarının uygunluğu bağlamında gramer birimine dönüşebilirler. Bu evrensel dil tipolojisinin Türk dilinde de pek çok tanığı vardır. Buna göre esasında "var, varlık, mevcudiyet" anlamlı bir sıfat ve isim olan, *barım*, *barlık* gibi sözcüklere de kaynaklık etmiş *bar* sözcüğü, Eski Türkçenin en erken tarihli metinlerinden itibaren gramerleşerek varlık isim cümlelerinin yüklem işaretleyicisi olmuştur. Diğer taraftan *bar* sözcüğü, Eski Türkçe metinlerde rastlanmasa da Karahanlı Türkçesi metinlerinden itibaren +I iyelik ekinin kalıplaşmasıyla "tüm, bütün; tümüyle, bütünüyle" anlamlarıyla belirsizlik sıfatı ve zamirine dönüşmüştür. Türk dilindeki ilk örneklerine Karahanlı Türkçesiyle yazılmış *Kutadgu Bilig*'de rastlanan *barı* sözcüğü, Harezm Türkçesi ve diğer tarihî Türk lehçelerinde yaygınlaşmıştır. Karahanlı ve Harezm Türkçelerinde daha çok "hepsi, tümüyle, tamamıyla" anlamı ile olumlu fiil cümlelerini niteleyen *barı* sözcüğünün aynı zamanda olumsuzluk eki almış fiilleri "asla, hiç" anlamında nitelediği fark edilmektedir.

Bu makalede, Karahanlı ve Harezm Türkçeleri başta olmak üzere tarihî Türk lehçelerinde *barı* sözcüğünün nasıl gramerleştiği, ilk önce olumlu fiilleri niteleyen zarf görevi üstlendiği ve ardından olumsuzluk işaretleyicisine sahip fiilleri "asla, hiç" anlamıyla niteleyerek katmerli olumsuzluk işaretleyicisine dönüştüğü konusu, metinlerdeki örnekler üzerinden ve Türk dilindeki katmerli olumsuzluk işaretleyicilerinin izlediği semantik ve gramerleşme yolları takip edilerek ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Harezm Türkçesi, Olumsuzluk, Katmerli Olumsuzluk, Gramerleşme, barı.

COPE COMMITTEE ON PUBLICATION ETHICS OPEN ACCESS CC BY NC

ON THE WORD *barı* AS A MARKER OF DOUBLE NEGATION IN KHWAREZM TURKIC

Abstract

In languages, certain words that function as lexical units can become grammaticalized when their lexical meaning is appropriate within a given context. Accordingly, the word *bar-* originally an adjective and noun meaning "existent, presence, being," and the source of forms such as *barım* and *barlık*, became grammaticalized from the earliest Old Turkic texts onward, serving as a predicate marker in existential clauses. On the other hand, although the word *bar* does not appear in Old Turkic texts with this function, beginning with Karakhanid Turkic it developed into an indefinite adjective and pronoun meaning "all, whole; entirely, completely" through the lexicalization of the possessive suffix +I. The word *barı*, first attested in Turkic in *Kutadgu Bilig*, a texte written in Karakhanid Turkic, later became widespread in Khwarezmian Turkic and other historical Turkic dialects. In Karakhanid and Khwarezmian Turkic, the word *barı* most frequently qualifies affirmative verbal clauses with the meaning "all, wholly, completely," yet it is also observed to modify verbs bearing a negative suffix, in which case it conveys the sense of "never, not at all."

This article examines, primarily with reference to Karakhanid and Khwarezmian Turkic but also other historical Turkic dialects, how the word *barı* became grammaticalized, initially functioning as an adverb modifying affirmative verbs and subsequently qualifying verbs with negative markers with the meaning "never, not at all," thereby evolving into a marker of double negation. The discussion is based on textual examples and traces the semantic and grammaticalization pathways followed by double negation markers in Turkic.

Keywords: Khwarezm Turkic, Negation, Double Negation, Grammaticalization, *barı.*

Giriş

Dünyadaki hemen hemen her dilde olumsuzluk kipliği için bir yapı vardır. Diller olumsuzluk kategorisini ifade etmek için birbirinden farklı stratejiler geliştirmişlerdir. Buna göre olumsuzluk, kimi dillerde morfemler ya da olumsuzluk sözcükleri ile karşılanırken kimi dillerde sentaktik bir yapıdadır. Dillerin neredeyse tamamının olumsuzluk kategorisi için bir unsura sahip olması, kuşkusuz olumsuzluğun evrensel bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Zira insanoğlu, ilk önce somut olarak varlığını bildiği, ardından soyut olarak anladığı ve algıladığı dünyadaki nesneleri ve varlıkları, dillerinde herhangi bir gramer birimi yaratmaksızın ifade etmişken; olmayan nesne, varlık ve duyguları olumsuzluğu karşılayacak bir işaretleyici ile yerine getirmek, dolayısıyla bir gramer kategorisi yaratmak zorunda kalmışlardır. Bu çerçevede aslında nötr olan ve gramer unsuru olmayan olumluluğun zıddı olarak olumsuzluk, genellikle işaretlenmiş bir gramer kategorisi olarak doğmuştur (Ağca 2010: 10).

Dillerdeki olumluluk-olumsuzluk kategorisi zamanla çeşitlenmiş, daha ayrıntılı bir hal almıştır. İlk önce fiillerdeki varlığı ya da yokluğu, gerçekleşmeyi ya da gerçekleşmemeyi ifade etmek üzere fiil türüne ait bir kategori olarak kullanılan olumsuzluk, isimlerdeki ya da isim cümlelerindeki gerçekliği ifade etmek üzere yerini yokluk kategorisine bırakmıştır. Buna göre dillerde olumluluk-olumsuzluk kategorisinin dışında, bu kategoriye yakın varlık-yokluk kategorisi doğmuştur. Zira isimle sonlanan cümlelerin yine bir işaretleyici ile olumsuzlaştırılması mümkünken, isimlerin var olup olmadığı için ayrı işaretleyicilere ihtiyaç duyulmuştur.

Dillerde söylemin ve gramerin yukarıda ifade edilen şartlara bağlı olarak güçlenmesi ve çeşitlenmesi sonucunda fiil ya da isimlerle sonlanmış cümlelerin herhangi bir birim ile olumsuzlaştırılması yetmemiş, olumsuzluğun daha güçlü ifade edilmesi gereken durumlar ortaya çıkmıştır. Buna göre isim ve fiillerde olumsuzlaşmış bir ifade, başka bir morfem ya da sözcük birim ile de olumsuzlaştırılmıştır. Buna göre olumsuzlukla ilgili dilbilimsel çalışmalarda "katmerli olumsuzluk" olarak adlandırılabilecek bir olumsuzluk türünden de söz edilmiştir (Ağca 2010: 19-22). Dillerde olumsuzluğu pekiştiren, olumsuzluğun derecesini belirleyen ve sonuç olarak katmerli olumsuzluğu sağlayan gramer kategorisi genellikle sözcükler ile karşılanmıştır. Aslında sentaktik dizilişte zarf görevinde olan bu sözcükler, zamanla sadece olumsuzluk ve yokluk işaretleyicisi almış cümlelerin zarfına dönüşmüştür. Diller bu yolla, var olmayan ve gerçek olmayan bir durumu ifade ederken olumsuzluk niceleyicileri ile olumsuz ya da yokluk anlamlarını daha güçlü bir şekilde ifade etmişlerdir.

Dilbilimi araştırmalarının yoğunlaştığı alanların başında sentaktik-semantik olumsuzluk kategorisi gelmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ilk onlu yıllarında başlayan olumsuzluk çalışmaları, bugün bütün dilleri kapsayan diller arası olumsuzluk stratejilerinin ve dillerin olumsuzluk tipolojilerinin belirlendiği ve böylece karşılaştırmalı çalışmaların yapılabildiği aşamaya ulaşmıştır.[1] Türk dilinde olumsuzluk ve yokluk ile ilgili çalışmalar ise son zamanlarda artmış, tarihsel Türk yazı dillerine ait çalışmaların yanı sıra bugünkü Türk yazı dillerindeki olumsuzluk ve yokluk yapıları da çalışılmaya başlanmıştır.[2]

Türk dilinin tarihsel ve modern yazı dilleri, var ve gerçek olan nesne, kavram ve olayların bulunmayan ve gerçek olmayan durumlarını, fiillerde -mA-, isimlerde ise ermez (> imes) ve tegül (> değil) morfemik ve leksik işaretleyiciler ile ifade etmiştir (Ağca 2010). Fiil kategorisine ait fiilimsi, zaman ve kip çekimlerinin olumsuzlaştırılması, bu gramer alanlarına ait morfemlerin -mA- ekli şekilleriyle gerçekleştirilmiştir. Mesela -dX geçmiş zaman ekinin olumsuz karşılığı -mA-dX, -gA(y) gelecek zaman eki ve sıfat-fiil ekinin olumsuz karşılığı -mA-gA(y) şeklindedir ve bu açıdan Türk dilinde olumluluk - olumsuzluk ilişkisi kimi istisnalar

[1] Olumsuzluk ve yokluk kategorisi hakkında evrensel dilbilim literatürü ve yaklaşımları için bkz. Ağca (2010), Çürük (2010: 57-72), Hirik (2014: 349-367).

[2] Cin (1998), Ağca (2010), Çürük (2010), Seçkin (2020), Tan (2024).

dışında simetriktir. Bununla birlikte Türk dilinde olumsuzluk ve yokluk kategorisinin asimetrik olduğu yapılar da vardır (Ağca 2021: 11-24).

Tarihsel Türk yazı dillerinde bir işaretleyici ile olumsuzlaştırılmış isim ve fiil cümlelerinin katmerli olumsuzluğu ise karmaşık ve düzensizdir. Daha doğru bir ifadeyle Türk dilinin tarihsel dönemlerinde olumsuzluğu katmerleyen zarflar, zaman ve çevreye göre değişkenlik göstermektedir. Tarihsel Türk yazı dillerinde olumsuzluğu katmerleyen niceleyicilerin zaman ve çevreye bağlı olarak değişkenlik göstermesi ve hatta aşağıda işaret edileceği üzere aslen başka bir anlama sahipken olumsuzlukla ilgili bir sözcük birime dönüşmesi, diğer dillerde olduğu gibi Türk dilinde de olumsuzluk zarflarının dillerin erken dönemlerinde oluşmuş ve lehçelerinde ortaklaşan bir yapıya ya da sözcüğe sahip olmadıklarına, ihtiyaca göre sonradan ortaya çıktıklarına işaret etmektedir. Bu bakımdan Türk dilinde olumsuzluk niceleyicileri, aynı zamanda sözcüklerin semantik gelişimleri ile de ilgilidir.

1. Eski Türkçede Olumsuzluk Niceleyicileri

Türk dilinde olumsuzluk işaretleyicilerinden herhangi birini almış isim ve fiillerin katmerli olumsuzluğuna ait ilk örnekler, ilk yazılı metinlerden itibaren görülür. Türk runik harfli yazıtlarda olumsuzluk işaretleyicisini almış isim ve fiillerin bir zarf ile nicelenmesine dair örnekler fazla olmamakla birlikte, bu çevrede *idi* sözcüğünün hem olumlu hem de olumsuz cümlelerde iki farklı anlama gelecek şekilde zarflaştığı dikkati çekmektedir. Buna göre olumlu fiillerde "tümüyle, tamamen, bütünüyle" anlamlarında zarf görevinde olan sözcük, olumsuz isim ve fiillerden önce "asla, hiç" anlamında olumsuzluk kipliğindeki kesinliği ifade ederek daha özel bir gramer alanına transfer olmuştur (Ağca 2010: 219-223).

> *birök kayu adınsıg karşı kılıklarım erser .. olarnı* ***idi yaşuru baturu kizlemez m(e)n*** (AY 107, 12-14); *ikidin tüplerig adıra bilmiş k(e)rgek : nirvan-nıng* ***idi*** *bodi b(e)lgüsi* ***bultukmaz*** (BT I D, 29-31); *eşidü y(a)rlıkasun içime kim mening bo et'özümin isirkegüm* ***idi kelmez*** (AY 609, 1); *alkunı barça üstünki yig edgüke mengike tegürteçi bolayın :: bir yme tınl(ı)g* ***idi emgeklig tolgaklıg bolmasunlar*** *:: kamag kişili t(e)ngrilike küsegülük körügsegülük bolsunlar* (AY 118, 16-21).

Türk runik harfli yazıtlarda sadece *idi* sözcüğü ile temsil edilen olumsuzluk nicelemesi, Eski Uygurca metinlerde *idi* zarfının yanı sıra *neŋ* ve *arıtı* sözcükleri ile de karşılanmıştır. Eski Uygurcada *neŋ* ve *arıtı* sözcükleri, tıpkı *idi* gibi, olumlu fiillerden önce "tümüyle, tamamen, bütünüyle" anlamında; olumsuz isim ve fiillerden önce de "asla, hiç" anlamında olumsuzluk kategorisini temsil etmişlerdir. Buna göre Eski Türkçede olumsuzluk kipliğini pekiştirmek için genel olarak *idi*, *neŋ* ve *arıtı* sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıda işaret edilen *idi*, *neŋ* ve *arıtı* niceleyicilerinin olumlu fiillerdeki anlam ve işlevi ile olumsuzluk işaretleyicisini almış isim ve fiillerdeki anlamının farklı olması, hatta bu sözcüklerin aslen farklı anlam köklerine sahip olması, sözcüklerin asli anlamlarından

zarflaştıklarına, ardından da sadece olumsuzluğa ait bir unsur haline geldiklerine dair ipuçlarını barındırmaktadırlar. Buna göre sözcüklerin "anlamlı" birimlerden "gramer" birimine gelişimleri kısaca aşağıdaki gibi gösterilebilir (Ağca 2013a: 65-79; 2013b: 63-74):

idi: "sahip, efendi" → "Tanrı" → "tümüyle, tamamen" → "asla, hiç"

neŋ: "eşya, nesne" → "varlık" → "tümüyle, tamamen" → "asla, hiç"

arıtı: "temizleterek" → "yok ederek, ortadan kaldırarak" → "tümüyle, tamamen" → "asla, hiç"

Eski Türkçede yaygın olan bu üç olumsuzluk niceleyicisinin iki ortak karaktere sahip oldukları görünmektedir. Birincisi, *idi* ve *neŋ* sözcükleri, varlık anlamları üzerinden kapsayıcılığı temsil ederek "tümüyle, tamamen" anlamına; *arıtı* sözcüğü ise silip süpürme, yok etme anlamı üzerinden "tümüyle, tamamen" anlamına erişmiştir. Bu sözcüklerin ikinci ortak karakterleri ise, tümlüğü ve bütünlüğü ifade eden kapsayıcılık anlamı üzerinde hiçliği ifade eden anlama erişmiş olmalarıdır. Buna göre diğer dillerde olduğu gibi Türk dilinde de *idi* ve *neŋ* sözcükleri temelinde olumsuzluğa, yokluğa giden yol, varlık ve bütün varlığı kapsamak anlamları üzerinden gerçekleşmiştir. Diğer taraftan *arıtı* sözcüğünün "hiç, asla" anlamı ise yok etmek, ortadan kaldırmak anlamı üzerinden gerçekleşmiştir.

2. Harezm Türkçesinde Olumsuzluk Niceleyicileri

Harezm Türkçesinde fiil ve isim olumsuzluğu yapıları, Eski Türkçe ile büyük ölçüde benzerdir (Çürük 2013). Bununla birlikte bu çevrede olumsuzluk yapılarını niceleyen sözcükler değişime uğramıştır. Harezm Türkçesinde olumsuzluk kipliğini nicelemek üzere kullanılan en yaygın zarf, Farsça *hiç* sözcüğüdür. Bu anlam ve işlevde Arapça *aṣlā* sözcüğü nadiren kullanılmıştır. Mesela *Kısasü'l-Enbiyâ* (KE)'da *hiç* sözcüğü yetmiş dört, *aṣlā* sözcüğü sadece bir kez geçmektedir. Eserdeki sözcüklerin bu kullanım sıklığı, Türk dilinin İslamî çevreye ait ikinci evresi olarak tanımlanabilecek Harezm Türkçesinde Farsçanın tesirini göstermektedir. Bu bakımdan Harezm Türkçesi metinlerinde, Eski Türkçedeki *idi*, *neŋ* ve *arıtı* niceleyicilerinin yerini büyük ölçüde Farsça *hiç* almıştır, denebilir.

Harezm Türkçesinin hacimli metinlerinden KE'da *barı* sözcüğü, fiillerde olumluluğu ve olumsuzluğu niceleyen işaretleyici görevindedir. Sözcük, Harezm sahasının diğer metinlerinde görülmez. *Nehcü'l-Feradis* (NF)'te sentaktik sıralanışa göre sadece *barını* şeklinde iki örnekte görülür. NF'e ait aşağıdaki örneklerde geçen *barın* sözcüğü, aslında sentaktik dizgede iyelik eki ve yükleme hal eki almış olan *bar* "var (olan), zenginlik, varlık" sözcüğünün çekimli halidir. Metindeki *barını* sözcüğü ile bu yazıda ele alınan *barı* sözcüğünün anlam ve işlevleri birbirinden farklıdır:

Men bargınça ol ta'amka kimerse elig tegürmesünler tėp aydı. Cüftüm aydı: Andag erse, yā Cābir, hìç ḫacalat kılmagıl ***barını*** *ileginde koḍgıl* (NF 29/6-7); *Ey nācāmard, nişe mundag baḫıllık kılur-sen? Ol miskìn dervişliki, 'acizliki birle mülkinde* ***barını*** *bizke tasarruf kıldı* (NF 254/5-6).

Yukarıdaki örneklerde "tamamını, hepsini" anlamındaki çekimli *barını* örneklerinin dışında, yine Harezm çevresine ait eserlerden KE'da *barı* sözcüğü başka bir anlam ve işleve sahiptir. Bu örneklerde *barı* sözcüğü, herhangi bir ekle çekimlenmemiş, kendisinden sonra gelen hem isimleri hem de fiilleri "bütünlük-yokluk" çerçevesinde nitelemiştir.

3. barı

3.1. Tarihî Türk Yazı Dillerinde *barı*

barı sözcüğü, tarihî Türk yazı dillerine ait sözlüklerde ya hiç ifade edilmemiş ya da genellikle *bar* madde başında değerlendirilmiştir. Clauson (1972: 353) *bar* maddesinde sözcüğün anlamları ve örneklerini verdikten sonra sözcüğün *barı* şekline dair örnekleri "*about a dozen other occurence*" genellemesi ile vermiştir. Clauson burada *bar* ve *barı* örneklerinin hangi anlam ve göreve sahip olduğu ile ilgili bir izahta bulunmamıştır.

Tietze (2016: 589), 15. yüzyıla ait Mercimek Ahmed'e ait *Mādām-ki serḫōşdur, bir münteha delidür ki barı deli, kaçan-ki mahmurdur, bir sayrudur ki barı sayru* cümlesinde *barı* "büsbütün, baştanbaşa" sözcüğünün geçtiğini, bununla birlikte sözcüğün Eski Osmanlıcada başka bir örneğinin olmadığını ve tanığa da temkinli yaklaşmak gerektiğini belirtir. Bu tek örneğin dışında Derleme Sözlüğü (DS)'nde *barısı* (DS II, 532) ve *varısı* (DS XI, 491) sözcükleri de tanıklanmıştır. Tietze (2016: 589), ayrıca DS'ndeki Kadınhanı'ndan derlenen *barısı* (DS II, 532) tanığından hareketle, sözcüğü sözlüğüne almış ve şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

> "barısı zamirinin analizi yapıldığında, almış olduğu 3. şahıs possessivum (iyelik, mülkiyet) eki -i'nin iki kere ardarda kullanıldığı görülür. Bunun sebebi, possessivum (iyelik, mülkiyet) eklerinden ilkinin zamanla fonksiyonunu kaybetmiş, fark edilmeyecek şekilde anlamını yitirmiş ve böylece kelimenin kökünün bir parçası haline gelmiş olmasıdır."

Tarihî Türk yazı dillerindeki *barı* sözcüğü, Eski Oğuz Türkçesinde *varı* fonolojik yapısıyla hem "varlık, mal-mülk" anlamıyla isim olarak hem de "hepsi, tümü, bütünüyle" anlamında zarf olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki örneklerde *varı* sözcüğü, "zenginlik, varlık" anlamındadır:

Avrat eydür geçiniz oturunuz / Ne varını ortaya getürünüz (TS VI, 4145),

Varına şükr kıl halkı kınama / Tama'kār olma buldukça bunama (TS VI, 4146).

Sözcük, Eski Oğuz Türkçesinde "hepsi, tümü, bütünüyle" anlamında zarf olarak da tanıklanmaktadır:

Sonucu gökten bir ferişte iner / Arkasını Yusuf'un tutar sıgar / Varı şehvet barmagından dökülür / Şehveti gider bu kez sakin olur (TS VI, 4143),

Görüp ol işi alup varı ibret / Hep oldular nişan-ı tîr-i hayret (TS VI, 4144).

Sözcük Eski Oğuz Türkçesinde *varısı* şeklinde de sadece "hepsi, tamamı" anlamında geçmektedir:

> *Nedir kastı ne denlüdür çerisi / Çerinin nice bin ola varısı; Yasadı halkını gördü çerisin / Bir araya getirdiler varısın* (TS VI, 4151).

barı sözcüğü Çağatay Türkçesinde de hem isim hem de sıfat ve zarf olarak tanıklanmaktadır. Osmanlı sahasında yazılan Çağatayca şiirlerin sözlüğü olan *Abuşka*'da *barı* sözcüğü için şu izahlar ve tanıklar geçmektedir:

> *barıda*: varısında; ya'ni hepisinde demek olur.
> *barısı*: Dükellüsi dėmekdür.
> *barça* ve *barı*: Cümlesi dėmekdür. kėynide nėçe kenîz-i hem-kad / barça gül-i rūy u ergavān-ḫad "Arkasında bir boyda nice cariye. Hepsinin yüzü gül ve erguvan yanaklı."; ėtip barı çėrikge rāh-berlıḳ / alar kėyniçe ėylep pey-siperlıḳ "Bütün orduya kılavuzluk ediyordu. Onlar da arkasında siper oluyorlardı." (Kaçalin 2011: 320-323).

Tarihî Türk yazı dillerinde "hepsi, tümü, tümüyle, tamamıyla" anlamıyla tanıklanan *barı / varı* ve *barısı / varısı* sözcükleri, Kırgızca (Yudahin 1988: 176), Türkmence (Tekin vd. 1995: 47), Başkurtça (Özşahin 2017: 62), Tatarca (Öner 2015: 47) gibi modern Türk yazı dillerinde genellikle *barı* şeklinde yine "hepsi, tümü; tümüyle, tamamıyla" anlamıyla zarf ve zamir olarak kullanılmaktadır.

3.2. Harezm Türkçesinde *barı*

Eski Türkçede ve tarihsel Türk lehçelerinde tek başına "var, varlık, mal-mülk, zenginlik" sözcüksel anlamında yaygın olan *bar* sözcüğü, Harezm Türkçesi ile yazılmış KE'da da benzer anlamlar ile yaygındır. Bununla birlikte *bar* sözcüğünün üçüncü kişi iyelik ekini almış ve donuklaşıp yeni bir sözcük türüne dönüşerek bir anlamda gramerleşmiş *barı* sözcüğünün anlamı ve işlevi dikkate değerdir. *barı*'nın metinlerden tespit edilen aşağıdaki örnekleri, *bar* isminin +ı üçüncü teklik kişi iyelik ekini alıp zarfa dönüşerek sözcükselleştiğini göstermektedir. Eserdeki örnekler, sözcüğün hem olumlu "tümüyle, tamamen" anlamında hem de olumsuz "asla, hiç" anlamında olduğunu göstermektedir.

3.2.1. "tümüyle, tamamen"

Tarihî Türk yazı dillerinde *barı* sözcüğünün bir sözcük birim olarak tanıklandığı ilk metin *Kutadgu Bilig* (KB)'dir. KB'de "tüm, bütün; tümüyle, tamamıyla" anlamlı *barça* sözcüğünün yanı sıra pek çok sözcük olmakla birlikte, *barı* da benzer anlam ve işlevde görülmektedir:

(1) *Ayur emdi oglum barır men munu / saŋa kaldı* ***ornum barı neŋ*** *unu* (KB 1161)

(2) *Bu* ***barı hazine bu altun kümüş*** */ ber atka ülegüke tirdim üküş* (KB 3021)

(3) *Asıg yas ne eḍgü ne isiz* ***barı*** / *bayattın turur kör anıŋ takdiri* (KB 3353)

(4) *Közi tok kerek hem kılınçı bütün* / ***barı arta barsa*** *küniŋe kutun* (KB 2750)

(5) ***Barı tap*** *kereksiz aḍın artukum* / *bu dünya tüpi keḍ üyük ol sukum* (KB 3795)

(6) *Baka kördüm erse yinik boldı yük* / *özüm aydı sözle sözüŋ* ***barı tök*** (KB 195)

KB'e ait yukarıdaki (1), (2) ve (3) numaralı beyitlerde *barı* sözcüğü, kendisinden sonra gelen bir ismi "hep, bütün" anlamıyla nitelemiştir. Buna göre (1)'de *ornum* ***barı*** *neŋ* "bütün varlığım ve yerim"; (2)'de ***barı*** *hazine bu altun kümüş* "bütün hazine, altın ve gümüş"; (3)'te ise *asıg yas ne eḍgü ne isiz* ***barı*** "bütün fayda ve zarar, iyilik ve kötülük" ifadelerinde *barı* sözcüğü, çokluğu, bütünlüğü ifade eden belirsizlik sıfatı görevindedir. Diğer taraftan (4), (5) ve (6) numaralı beyitlerde *barı* sözcüğü, kendisinden sonra gelen olumlu fiilleri niteleyen zarf görevindedir. (4)'te ***barı*** *arta barsa* "tümüyle gittikçe çoğalsa"; (5)'te ***barı*** *tap* "her zaman ibadet et"; (6)'da ise ***barı*** *tök* "(sözlerini) tümüyle söyle" anlamlarındadır ve sözcük bu örneklerde zarflaşmıştır.

İlk örnekleri KB'de görülen *barı* sözcüğü ve yukarıda işaret edilen anlamlarına Türk dilinin başka yazı dillerinde de rastlanmaktadır. Buna göre *barı* sözcüğünün "tüm, bütün; tümüyle, tamamıyla" anlamıyla tanıklandığı metinlerden biri KE'dır. KE'da kendisinden önceki isme bağlı olmayan, başka bir ifadeyle iyelik ekine sahip olsa da bir tamlamanın unsuru olmayan *barı* sözcüğü, "tüm, tümüyle, tamamen" anlamında zarf görevindedir. Cümle içinde anlamlı olan sözcük, iyelik ekinin donuklaşmasıyla zarfa dönüşmüş ve sözcükselleşmiştir:

(7) *Bu iki şehrniŋ miŋ dervāzesi bar, tegme kiçe yetmiş miŋ er sakçı yatur erdi, tirig barınça olarga aḍın kezik tegmes. Aymışlar: Hūd ve Sāliḥde keḍin* ***barı*** *mülk talaştı, 'Arabda eŋ ilki tükel 'ālemni tutgan Nemrūd bin Ken'ān erdi* (KE 37r 12-16)

(8) *Elhamdü li'llāh biz* ***barı*** *nėçe yüz yıldın soŋ ikrār kılduk, Muhammed Resūlu'l[lāh] tėyür-miz* (KE 200v 15-16).

(9) *Kāfirler Resūlga münkìr erdiler. Sübhāna'llāh biz* ***barı*** *müsülmān-biz ve yana kāfirler bir pāre yıgaçnı yonup Teŋri tėyü tapundılar, mundag 'azìz arıg başçını peygamberlıkga kabul kılmadılar, elhamdü li'llāh biz* ***barı*** *nėçe yüz yıldın soŋ ikrār kılduk, Muhammed Resūlu'l[lāh] tėyür-miz* (KE 208r 2-4).

(10) *İsrāfilni körseŋ kerek erdi, men* ***barı*** *kördüm yaşı yüzünde deryā olup akar, içinde kime yörise bolgay* (KE 209v 6-7).

(11) *Ebū Mūsī bardı Yezid sözin ve Kāsım sözin ve Emìrü'l-mü'minìn Hüseyn sözin aydı, men me seni körüp köŋüllendim, kayumızını tileseŋ sen bilür-sen tėdi. Ol ḫatun aydı: Sen* ***barı*** *abuşka-sen, seni unamas-men* (KE 243v 12-15).

Yukarıdaki örneklerden (7)'de *barı* sözcüğü "herkes" anlamında; (8)'deki ***barı*** *nėçe yüz yıldın soŋ ikrār kılduk* ifadesinde "tamamen" anlamında; (9) ve (11)'da ise "tümüyle" anlamında zarf görevindedir. (9)'da *biz* ***barı*** *müsülmān-biz* ve (11)'de *sen* ***barı*** *abuşka-sen* örneklerinde *barı* sözcüğü, olumlu isim cümlelerinin niceleyici zarfıdır. Diğer taraftan barı sözcüğü, (10)'daki

men ***barı*** *kördüm yaşı yüzünde deryā olup akar* örneğinde olumlu *kördüm* çekimli fiilini yine "tümüyle, tamamen" anlamıyla nicelemiştir. Bütün bu örnekler, *barı* sözcüğünün olumlu isim ve fiillerden önce gelmek suretiyle, bu isim ve fiilleri çokluk anlamı ile nitelediğini göstermektedir.

3.2.2. "asla, hiç"

Tarihî Türk yazı dillerinde *barı* sözcüğünün "tüm, bütün; tümüyle, tamamıyla" anlamı ile tanıklandığı metinlerde, sözcük aynı zamanda "asla, hiç" anlamında da görülmektedir. Buna göre sözcüğün "asla, hiç" anlamı ile tanıklandığı ilk metin, yine KB'dir. Ancak *barı* sözcüğünün KB'de olumsuzluk niteleyicisi olarak kullanımı olumlu isim ve filleri niteleyen sıfat ve zarf görevindeki örneklere göre daha azdır:

(12) *Bu bulmış künüŋ* ***barı kılma yawa*** */ ölümke itingil tapu kıl iwe* (KB 3631)

(13) *Bu bulmış öḍüg* ***barı kılma yawa*** */ ölümke anungıl tapugka iwe* (KB 5150)

(14) *Cefa cevri* ***barı*** *maŋa* ***tegmesüni*** */ otun bifalardın sıŋardın bolayı* (KB 6603)

(12) ve (13) numaralı örneklerde *barı yawa kılma* "asla boş geçirme" ifadesinde *barı* sözcüğü -mA ekini almış fiildeki olumsuzluğu pekitmiş görünmektedir. Yine (14)'te *barı tegmesüni* "asla (bana cefa ve eziyet) gelmesin" ifadesinde de -mA olsuzluk ekini almış istek-emir ekli *teg-* fiilini olumsuzluk bakımından nitelemiştir.

KB ve KE'ya ait yukarıdaki örneklerde ve tarihsel Türk lehçelerinde bir isim ve fiilin ya da fiil öbeklerinin önünde konumlanarak "tümüyle, hep, tamamen" anlamları ile zarflaşmış olan *barı* sözcüğü, KB'de olduğu gibi KE'da da birkaç örnekte "asla, hiç" anlamları ile olumsuz isim ve fiil cümlelerinden önce yer almıştır. Bu örneklerde *barı* sözcüğü, bir işaretleyici ile olumsuzlaştırılmış isim ve fiil cümlelerindeki olumsuzluğu yine zarf göreviyle pekitmiş görünmektedir:

(15) *Yūsuf aydı: Aḍın yarag bilmez ersen* ***barı bahām almagıl, āzādlar bahāsın yėgüçi bolmagıl****. Mālik Ẕe'r Yūsuf sözin kabul kıldı, bahā almış erdi yana barın yanduru berdi* (KE 78r 1-3).

(16) *Kaçan Zelîḫā Yūsufnıŋ saçın taragalı kelse Yusūfga oḫşayur erdi. Zelìḫā sabrı kalmadı, bir kün Yūsufnı būstānga körüp aydı: Ey Yūsuf meniŋ köŋlümde söz bar kimersege aytmas-men, sen bilür mü sen? Yusūf aydı: Ey Zelìḫā seniŋ köŋlüŋde ne barın ne bileyin? Zelîḫā aydı: Ey Yusūf meniŋ köŋlümde seniŋ söwüglükin bar, seni katıg söwer-men. Yusūf aydı: Meni söwgünçe öz eriŋni söwgil. Zelîḫā aydı: Men* ***barı sabr kılu bilmez-men****, neteg kılayın?* (KE 80r 1-6).

(17) *Teşdîdsiz [o]kısaŋ eliglerin kestiler tėmek bolur ammā teşdîd-i mübālagat ma bolur. Ya'nî eliglerin [kıy]kım kıykım kıydılar, aydılar: Sübhāna'llāh bu* ***barı ādemî ermes****, her-āyine bu agırlıg ferişte turur* (KE 86r 16-18).

(15)'teki ***barı bahām almagıl****, āzādlar* ***bahāsın yėgüçi bolmagıl*** ifadesinde *barı* sözcüğü, "bütün, hep" anlamıyla *bahā* ismini niceleyen bir zarf olabileceği gibi olumsuz *almagıl* ve *yėgüçi*

bolmagıl fiilleri ile sonlanan cümlelerdeki olumsuzluğu "asla, hiç" anlamıyla pekitmiş de olabilir. *barı* sözcüğü, *bahām almagıl* fiil öbeğinde yer alırken, devamındaki bağlı *bahāsın yėgüçi bolmagıl* fiil öbeğinde tekrar edilmemesi, *barı*'nın *bahā* sözcüklerini tamlamadığını ya da *bahā* sözcüklerinin ortak ögesi olmadığını; bilakis bağlı ve sıralı *almagıl* ve *yėgüçi bolmagıl* fiil öbeklerinin niceleyicisi olduğunu göstermektedir. Buna göre *barı bahām almagıl, āzādlar bahāsın yėgüçi bolmagıl* cümlesi, "asla değerimi alma, kurtulmuşların değerini yiyen olma" şeklinde anlamlandırılmaya daha yakındır. Bu çerçevede *barı* sözcüğünün olumsuzluk işaretleyicisine sahip fiil cümlesinde katmerli olumsuzluğu ortaya çıkaran olumsuzluk zarfı olarak görev üstlendiği söylenebilir.

(16)'daki *men* ***barı sabr kılu bilmez-men***, *neteg kılayın?* cümlesinde geçen *barı* sözcüğünün anlam ve işlevi daha açıktır. *sabr kıl-* eylemi ile sonlanan fiil cümlesindeki olumsuzluk ifadesi, *barı* sözcüğü ile katmerlenmiştir. Buna göre cümleyi, "Ben hiç sabredemiyorum, nasıl yapayım?" olarak anlamlandırmak mümkündür. Diğer taraftan aynı örnek içindeki *Ey Zelîḫā seniŋ köŋlüŋde ne barın ne bileyin?* İfadesinde geçen *barın* sözcüğü ise olumlu ve olumsuz cümlelerde zarf görevinde kullanılan *barı* sözcüğünden farklıdır. Bu cümledeki *ne barın ne bileyin* ibaresi, "neyin var olduğunu ne bileyim?" olarak anlamlandırılabilir ve *barın* sözcüğü açıkça *bar* isminin sentaks içindeki çekimli şeklidir.

(17)'de ise *barı* sözcüğü, yine bir işaretleyici ile olumsuzlaştırılmış isim cümlesini niceleyen zarf görevindedir. *Sübhāna'llāh bu* ***barı ādemî ermes***, *her-āyine bu agırlıg ferişte turur* sırasında aslında birbirini tamamlayan iki cümle vardır. İlk cümledeki isim cümlelerinin olumsuzluk işaretleyicisi *ermes* sözcüğünün olumlu karşılığı ikinci cümledeki *turur*'dur. Diğer bir ifadeyle *ādemî ismi ermes ile* olumsuz isim cümlesini, *ferişte* ismi ise *turur* ile olumlu isim cümlesini oluşturmuştur. Olumsuz *ādemî ermes* yükleminin önünde ise *barı* zarfı yer almaktadır. Buna göre *barı ādemî ermes* cümlesi "asla insan değil" olarak anlaşılabilecek olumsuzluk zarfı ile nicelenmiş olumsuz isim cümlesidir. Bu örnek, *barı* sözcüğünün fiil cümlelerinin yanı sıra isim cümlelerindeki olumsuzluğu da pekittiğini, bir anlamda katmerli olumsuzluk meydana getirdiğini göstermektedir.

Değerlendirme

Türk dilinde *bar* sözcüğü, tarihsel alana ait ilk metinlerinden itibaren hem sözcüksel anlamlara hem de gramatikal bir birim olarak işlev ve görevlere sahip olan yaygın sözcük birimlerden biridir. Sözcüğün Eski Türkçe metinlerde dahi anlamsal bakımdan çeşitlendiği ve hatta gramatikal alana ait işlevsel çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir. Buna göre Eski Türkçede bar sözcüğü nadiren tek başına, genellikle +lXg ekiyle birlikte, var olmayı, varlığı ifade eden "zengin" anlamındadır. Yine *bar* sözcüğünden türemiş *barım* sözcüğü de "mal-mülk, servet" anlamıyla benzer kavram alanına aittir. O halde Türk dilinin ilk metinlerinde *bar* sözcüğünün varlığı, mal-mülk sahibi olmayı, zenginliği ifade eden temel anlama sahip olduğu ifade edilebilir.

Eski Türkçede *bar* sözcüğü, herhangi bir ismin önüne gelerek ilgili ismin var olduğunu işaret eden sıfat görevine de sahiptir: *çın kirtü ertükteg tözüg nomlagalır üçün* ***ba:r et'öz körümlüg tınl(ı)glar****nıŋ birtem öçmek üzeki korkınçların tarkarıp ögirtdürgelir sevintürgelir üçün* ... "Gerçek kökü va'z etmek için mevcut vücut görünümlü canlıların tümüyle sönme ile korkularını uzaklaştırıp sevindirmek için …" (AY 42, 21-23; 43, 1-3). Bu anlamda Eski Türkçede ve bugün kimi çağdaş Türk lehçelerinde *bar* sözcüğü, +lXg ekinin anlam ve işlevlerini karşılamış görünmektedir. Sözcüğün, bütün tarihsel ve modern Türk dili alanlarına hükmeden en temel işlevi, isim ya da isim öbeklerini yine var olma anlamına dayanarak varlık bildiren isim cümlelerini meydana getirmiş olmasıdır (Ağca 2015: 83-101).

Eski Türkçeden başlayarak hemen hemen bütün Türk dili coğrafyasına yayılmış olan *barça* sözcüğü, *bar* sözcüğünün *+çA* ekiyle kalıplaşmasıyla meydana gelmiş, "bütün, hep; tümüyle, tamamıyla" anlamlı yaygın zarfıdır. Eski Türkçe dönemine ait örnekler, *barça* sözcüğünün erken dönemde yine *bar* sözcüğünden beslenerek zarflaştığını göstermektedir.

Tarihî Türk yazı dillerinde, özellikle Eski Uygurcada "bütün, hep, tümüyle" anlamlı sözcüklerin sayısı fazladır. *kamag*, *kamagun*, *kop*, köp gibi daha eski zamanlardan kaldığı anlaşılan bu sözcüklerin yanı sıra özellikle Eski Uygurcada ortaya çıkan *alku*, *arka*, *arkası*, *birtem*, *kalınçsız*, *kalısız* gibi sözcükler de "bütün, hep" anlamındadır (Wilkens 2021). Bu tür sözcüklerden biri de *barça*'dır. Türk dilinde *barça*'nın *bar* sözcüğünün *+çA* ekiyle meydana gelerek bütünlüğü ifade ettiği anlaşılmaktadır. Eski Türkçede *bar* sözcüğünden türemiş *barça* sözcüğü neredeyse bütün örneklerde "tümüyle, tamamen, hepsi" anlamında bir zarf olarak görülürken, Karahanlıcada KB ile başlayan ve İslami çevreye ait Türk yazı dillerinde ortaya çıkan *barı* sözcüğü, "tümüyle, tamamen, hepsi" anlamının yanı sıra "hiç, asla" anlamını da karşılamıştır. İyelik eki almış ve donuklaşmış şekli olduğu açık olan *barı* sözcüğü, büyük bir ihtimalle bir isim tamlamasının ikinci unsuruyken, ardından sözcükselleşerek zarflaşmış olmalıdır.

Türk dilinde zaten "var, var olma; varlık, zenginlik, refah" anlamlarına sahip *bar* sözcüğünün, eklerin donuklaşmasıyla tümlüğü, bütünlüğü ifade etmesi oldukça tabiidir. Diğer bir ifadeyle *barı* sözcüğünün bütünlük anlamı ile *bar* sözcük tabanı arasında semantik geçişkenlik söz konusudur. Zaten Türk dilinde sonradan "tüm, bütün; tümüyle, tamamıyla" anlamı kazanan sözcüklerin birçoğu ya "tükenmek" anlam alanını ya da zamansal ve mekânsal büyüklüğü tanımlayan sözcüklerin ekler yardımıyla meydana gelmiştir. Bunlardan biri olan *barı* da *bar* "var, zengin" anlamlı sözcüğün ekleşerek donuklaşmasıyla meydana gelmiştir. Öte yandan *barı* zarfını oluşturan üçüncü kişi iyelik eki de Türk dilinde pek çok zarf ve edatın oluşumuna kaynaklık etmiştir. Tarihsel ve modern Türk dili alanlarında isimlere eklenen üçüncü teklik kişi iyelik ekinin kalıplaşmasıyla gramerleşmiş ve sözcükselleşmiş *öŋi* (< öŋ "ön" + i "-den başka"), (Li 2022: 366-376), *gibi* (< kėp +i) (Li 2022: 311), *teŋi* (<teŋ "denk, benzer" + i "gibi, kadar") (Li 2022: 498), *tuşı* (<tuş "eş, denk" + ı "gibi, kadar") (Li 2022: 519),

sanı (<sa:n "sayı" +ı "gibi, kadar") (Ağca 2019: 102-111) vb. örneklerde olduğu gibi +I iyelik eki, *barı* zarfının oluşumuna da kaynaklık etmiştir.

Yazıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *barı* sözcüğü hem olumlu isim ve fiil cümlelerinde "tüm, bütün; tümüyle, tamamıyla" anlamıyla nötr / tarafsız zarf hem de bir işaretleyici ile olumsuzlaştırılmış isim ve fiil cümlelerinde "asla, hiç" anlamıyla görülmektedir. Aynı sözcüğün bu iki farklı anlamından yola çıkarak, sözcüğün bütünlük ile hiçlik gibi iki zıt anlam kutbunu kendi bünyesinde bir araya getirdiği fark edilmektedir. Diğer bir ifadeyle *barı*'nın hem "tüm, bütün; tümüyle, tamamıyla" anlamında hem de "asla, hiç" anlamında olması, bütünlük ve hiçlik anlam alanları arasında bir ilişkiye işaret etmektedir.

Türk dilinin İslamiyet'ten önceki yazı dillerinde de bütünlüğü ifade eden birkaç sözcüğün aynı zamanda hiçliği de karşıladığı görülmektedir. Bu sözcüklerden biri olan *idi*, Eski Türkçede hem "sahip" ve daha sonra "Tanrı" anlamları ile bütünlüğü kapsayan anlamda iken aynı sözcük olumsuzluk işaretleyicisine sahip isim ve fiil cümlelerinde "asla, hiç" anlamında da tanıklanmaktadır. Aynı şekilde Eski Türkçede *neŋ* sözcüğü varlığı işaret eden "nesne, eşya" anlamı üzerinden "tüm, bütün; tümüyle, tamamıyla" anlamlı zarf, ardından olumsuzluk işaretleyicisine sahip isim ve fiil cümlelerinde "asla, hiç" anlamlı olumsuzluk zarfı olmuştur. Eski Türkçede *idi* ve *neŋ* sözcüklerinin bu anlamsal ve işlevsel dağılımına benzer bir dağılım *barı* sözcüğü için de söz konusudur. Bu bağlamda +I iyelik ekinin kalıplaşmasıyla *barı* sözcüğünün doğduğunu, sözcük tabanının anlamına paralel olarak "tüm, bütün; tümüyle, tamamıyla" anlamlı zarfa dönüştüğünü, dillerdeki bütünlük-hiçlik ilişkisi çerçevesinde ise olumsuzluk işaretleyicisine sahip isim ve fiil cümlelerinde katmerli olumsuzluk yapısının zarfına eriştiğini ifade etmek mümkündür.

İslami çevreye ait ilk Türkçe metinlerden KB'de geçen *fidā kıldı* ***barın neŋin*** *hem özin / yalawaç aŋar birdi iki kızın* (56) beytinde *barın neŋin* "varlığını, servetini" ikilemesinde, *barın* (< bar+ı+n) ve *neŋin* (< neŋ+i+n) sözcüklerinin bir arada kullanılması sözcüklerin gerçek anlamları üzerinden aynı yollarla isimleştiğini gösterdiği gibi yine benzer yolları takip ederek zarflaşacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Sonuç

Eski Türkçede "hep, bütün, tümüyle, tamamıyla" anlamlı yaygın sözcüklerden biri olan *barça*'nın *bar* "var, mevcut" isminden geldiği açıktır. Bu çevrelerde +çA ekiyle sıfat, zarf ve zamir görevleri yüklenmiş olan *barça* sözcüğüne benzer bir sözcük Karahanlıcadan başlayarak hemen hemen bütün tarihî Türk yazı dillerinde tanıklanan *barı*'dır. *barı* sözcüğü Karahanlıcada ve Harezm Türkçesinde genellikle "hepsi, tümü; tümüyle, tamamıyla" anlamında zarf ve zamir görevindeyken aynı zamanda olumsuzluk ve yokluk işaretleyicisini almış yüklemli fiillerin önünde "asla, hiç" anlamıyla olumsuzluk kipliğini pekiştiren zarf görevi üstlenmiştir. 3. kişi iyelik ekinin kalıplaşmasıyla oluşan *barı* sözcüğünün kökü de yine "var, mevcut; varlık, servet" anlamlı *bar*'dır.

Harezm Türkçesinde olumsuzluk pekiştiricisi olarak tanıklanan *barı* sözcüğü, tarihî Türk lehçelerinde sadece "hep, bütün, tümüyle, tamamıyla" anlamlı zarf ve zamir göreviyle yaygınlaşmıştır. Diğer bir ifadeyle *barı* sözcüğünün olumsuzluk zarfı olarak varlığı, Harezm Türkçesi metinlerinden sonra görülmemektedir. Buna göre Eski Oğuz ve Çağatay Türkçelerinde sözcüğün "asla, hiç" anlamına rastlanmaz. Keza modern Türk yazı dillerinde de *barı* sözcüğü "asla, hiç" anlamlı zarf görevinde değildir. Karahanlı ve Harezm Türkçesi metinlerinde olumsuzluk pekiştiricisi görevi de üstlenmiş olan *barı* sözcüğünün, Türk dilinin diğer çevrelerinde bu göreviyle tanıklanamıyor oluşunun temel sebebi, aynı görevdeki Arapça ve Farsça sözcüklerin Türk yazı dillerinde yaygınlık kazanması ve *barı* sözcüğünün bu gramatikal sürecini akamete uğratmış olmasıdır. Bu bağlamda Eski Türkçede bir işaretleyiciye sahip fiilleri "asla ve hiç" anlamı ile pekiştiren *idi*, *neŋ* ve *arıtı* sözcüklerinin unutulup sonraki devirlerde ve çevrelerde kullanılmaması gibi *barı* sözcüğü de "hepsi, tümü; tümüyle, tamamıyla" anlamı ile kullanılmaya devam ederken "asla, hiç" anlamındaki olumsuzluk pekitme fonksiyonunu kaybetmiş olmalıdır.

Kısaltmalar

AY → Kaya, Ceval. 2021. *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.

BT I → Hazai, Georg und Peter Zieme. 1970. *Fragmente der uigurischen Version des 'Jin'gangjing mit den Gâthâs des Meister Fu'*. Berliner Turfantexte I.

DS → *Derleme Sözlüğü* I-XII. 1993. Ankara: TDK Yayınları.

KB → Arat, Reşit Rahmeti. 1979. *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.

KE → Ata, Aysu. 1997. *Kısasü'l-Enbiyâ. I: Giriş - Metin - Tıpkıbasım. II: Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.

NF → Eckmann, Janos vd. 2014. *Nehcü'l-Ferâdîs, Uştmahlarnıŋ Açuk Yolı (Cennetlerin Açık Yolu).* Ankara: TDK Yayınları.

TS → *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* I. 1943. Ankara: TDK Yayınları.

Kaynakça

Ağca, Ferruh. 2010. *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri.* Ankara: TKAE Yayınları.

Ağca, Ferruh. 2013a. "Eski Türkçe Metinlerde Anlamsal ve Fonksiyonel Açıdan idi ve ige / iye/ ie Sözcükleri Üzerine". *Bengü Belâk - Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Ed. Bülent Gül. Ankara: TKAE Yayınları. s. 65-79.

Ağca, Ferruh. 2013b. "Türk Budist Çevresi Metinlerinde Bir Gramerleşme Örneği Olarak arıtı Sözcüğü". *Bengü Bitig - Dursun Yıldırım Armağanı.* Ed. Bülent Gül vd. Ankara: s. 63-74.

Ağca, Ferruh. 2015. "Eski Türkçede Varlık ve Yokluk İşaretleyicilerinin (ba:r, yo:k) Gramerleşme Süreçleri" *Dil Araştırmaları.* S.16. s. 83-101.

Ağca, Ferruh. 2019. "Kutadgu Bilig'de Geçen Benzetme Edatları ve sanı 'gibi' Edatı" *Yeni Türkiye 105: İlk Dönem Türkçe İslami Eserler Özel Sayısı*. Cilt I: 102-111.

Ağca, Ferruh. 2021. "Eski Türkçede Asimetrik Olumsuzluk". *Ayagka Tegimlig Bahşı: Festschrift in Honor of Marcel Erdal, Journal of Turkish Studies Special Edition Vol. 1* (Ed: Irina Nevskaya, Hatice Şirin, Ferruh Ağca), Harvard University Press: 11-24.

Cin, Ali. 1998. *Tarihî Türk Şiveleri ve Günümüz Oğuz Grubu Lehçelerinde Olumsuzluk İfadesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

Clauson, Sir Gerard. 1972. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press, London.

Çürük, M. Selcen. 2010. "Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* Cilt: 7, Sayı: 2 (Haziran 2010): 57-72.

Çürük, M. Selcen. 2013. Rabguzî'nin Kısasü'l-Enbiyâsında Olumsuzluk. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Adana.

Hirik, Seçil. 2014. "Kesinlik ve Olumsuzluk İlişkisine Kipsel Yaklaşım", *Turkish Studies* 9/12, Fall 2014: 349-367.

Kaçalin, Mustafa S. 2011. *Nevâî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*. Ankara: TDK Yayınları.

Li, Yong-Sŏng. 2022. *Türk Dillerinde Son Takılar*. Ankara: TDK Yayınları.

Öner, Mustafa. 2015. *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Özşahin, Murat. 2017. *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Seçkin, Pelin. 2020. *Türkçede Olumsuzluk Algısı*. Konya: Palet Yayınları.

Tan, Ali. 2024. *Türkçede Olumsuzluk*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Tekin, Talat vd. 1995. *Türkmence-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Simurg Yayınları.

Tietze, Andreas. 2016. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I-X.* Ankara: TÜBA Yayınları.

Wilkens, Jens. 2021. *Handwörterbuch des Altuigurischen / Eski Uygurcanın El Sözlüğü*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

Yudahin, K. K. 1988. *Kırgız Sözlüğü*. Çev. Abdullah Taymas. Ankara: TDK Yayınları.

Avrasyad e-ISSN: 2147-2610